

BOSHLANG'ICH SINFLARDA GAP VA UNING TURLARI (DARAK, SO'ROQ, BUYRUQ VA HIS-HAYAJON GAPLAR)

Xursanova Gavhar Umar qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 3-kurs 2.23 - guruh talabasi

gavharxursanova5@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida gap va uning turlarini o'qitish metodikasining nazariy hamda amaliy jihatlarini yoritilgan. Darak, so'roq, buyruq va his-hayajon gaplarning grammatik xususiyatlari, ularning nutqdagi kommunikativ vazifalari hamda o'quvchilarda gap tuzish ko'nikmalarini shakllantirish usullari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va didaktik o'yinlardan foydalanish orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari gap turlarini amaliy mashqlar asosida o'rgatish o'quvchilarning grammatik savodxonligi, mantiqiy fikrlashi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili, gap, darak gap, so'roq gap, buyruq gap, his-hayajon gap, grammatika, metodika, kommunikativ kompetensiya.

Kirish

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarda ona tilining grammatik tuzilishini ongli ravishda o'zlashtirishning dastlabki va eng muhim davri hisoblanadi. Ushbu bosqichda gap va uning turlarini o'rgatish o'quvchilarning til kompetensiyasini rivojlantirish, fikrni aniq va izchil ifodalash hamda muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Gap tilning asosiy sintaktik birligi bo'lib, u tugallangan fikrni ifodalaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari darak, so'roq, buyruq va his-hayajon gaplarning mazmuni, ohangi hamda tinish belgilari bilan tanishish orqali o'z fikrini turli kommunikativ vaziyatlarda to'g'ri ifodalashni o'rganadilar. Shu sababli mazkur mavzuni zamonaviy metodlar asosida o'qitish ta'lim sifati va nutq madaniyatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Gapni o'qitish jarayonida avvalo uning asosiy belgisi – tugallangan fikrni ifodalashi o'quvchilarga sodda misollar orqali tushuntiriladi. O'quvchilar so'z va gap o'rtasidagi farqni anglab olgach, gap turlari bosqichma-bosqich o'rganiladi.

Darak gap voqea-hodisa yoki fikr haqida xabar beradi. Bunday gaplarni o'rgatishda matn bilan ishlash, hikoya tuzish, rasm asosida gaplar yaratish kabi mashqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. O'quvchilar darak gap oxiriga nuqta qo'yilishini amaliy misollar orqali o'zlashtiradilar.

So'roq gap ma'lumot olish maqsadida qo'llaniladi. Uni o'qitishda savol-javob metodlari, dialoglar, rolli o'yinlar va suhbatlardan foydalanish samarali hisoblanadi. So'roq gaplarning ohangi va oxiriga so'roq belgisi qo'yilishi muntazam mashqlar orqali mustahkamlanadi.

Buyruq gap buyurish, iltimos qilish, maslahat berish yoki undash ma'nolarini ifodalaydi. Ushbu gap turini o'rgatishda kundalik hayotiy vaziyatlar, rolli o'yinlar hamda guruhli topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ faolligini oshiradi.

His-hayajon gap esa quvonch, hayrat, afsus, qo'rquv kabi hissiy holatlarni ifodalaydi. Ifodali o'qish, badiiy matnlarni tahlil qilish, she'r va dialoglardan foydalanish o'quvchilarga bunday gaplarning mazmuni va ohangini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Mazkur mavzuni o'qitishda klaster, aqliy hujum, INSERT, "Baliq skeleti", "Venn diagrammasi", "Aqliy xarita" kabi interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Shuningdek, multimedia taqdimotlari, elektron darsliklar va interaktiv mashqlar darslarning samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot natijalari

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, gap va uning turlarini nazariy tushuntirish bilan bir qatorda amaliy mashqlar asosida o'qitish o'quvchilarning grammatik bilimlarini mustahkamlaydi. Ayniqsa, dialog tuzish, matn yaratish, gaplarni turlarga ajratish hamda tinish belgilarini to'g'ri qo'llashga qaratilgan mashqlar yozma va og'zaki nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning darsdagi faolligi, nutqiy mustaqilligi va mantiqiy fikrlash ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlanadi. Bunday yondashuv grammatik tushunchalarni ongli o'zlashtirishga va ularni amaliy nutqda qo'llashga yordam beradi.

Muhokama

Boshlang'ich sinflarda gap turlarini o'qitish faqat grammatik qoidalarni yodlatish bilan cheklanmasligi kerak. Asosiy e'tibor o'quvchilarning real kommunikativ vaziyatlarda turli gaplardan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilishi lozim. Bunda o'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda interfaol metodlarni tanlashi va ta'limni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishi zarur.

Shuningdek, ifodali o'qish, matn tahlili, ijodiy yozuv va dialog mashqlarining muntazam qo'llanilishi gaplarning mazmuni, ohangi va tinish belgilarini puxta o'zlashtirishga xizmat qiladi. Fanlararo integratsiya ham mazkur mavzuning samarali o'zlashtirilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida gap va uning turlarini o'qitish o'quvchilarning grammatik savodxonligi, kommunikativ kompetensiyasi va nutq madaniyatini rivojlantirishning muhim omillaridan biridir. Darak, so'roq, buyruq va his-hayajon gaplarni tizimli hamda amaliy mashqlar asosida o'qitish o'quvchilarning fikrni aniq, mantiqiy va ifodali bayon etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish ta'lim sifatini oshirish hamda o'quvchilarning darsdagi faolligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu bois gap turlarini o'qitishda nazariy bilim va amaliy faoliyat uyg'unligini ta'minlash boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti va ona tili o'quv dasturi. Toshkent, 2023.
3. G'ulomov A., Yo'ldoshev J. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
4. Mahmudov N. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'zbekiston.
5. Safarova R., Matchonov S. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent.
6. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent.
7. Richards J.C., Rodgers T.S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press; 2014.

8. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. 5th ed. Pearson Education; 2015.
9. UNESCO. *Global Education Monitoring Report 2023*. Paris: UNESCO; 2023.
10. OECD. *PISA 2022 Results*. Paris: OECD Publishing; 2023.